

Joseph Roth / Job. Příběh prostého člověka

Režie Martin Františák

Dramaturgie a dramaturgie Marta Ljubková

Výprava Marek Cpin

Hudba Nikos Engonidis

Choreografie Zoja Mikotová

Hrají:

Mendel Singer Norbert Lichý / Debora Zdena Przebindová /

Mirjam Sylvie Krupanská / Menuchim Lukáš Melník / Šemarja Tomáš Dastlík /

Jonáš Tomáš Krejčí / Rabín Kateřina Krejčí / Kapturak a Skovronek Jan Vlas / Mac

a doktor Soltysiuk Jan Vápeník / Fega Markéta Haroková / Kozák a

Rottenberg Přemysl Bureš / Skovronková Marcela Čapková / Charlie

Chaplin Lenka Szilasi / Sameškin a Menkes Jiří Müller

Premiéra 10. října 2008 v Divadle Petra Bezruče

O hře:

Debora: Proč se nehýbáš? / Mendel: Nikdo se nehýbe. / Debora: Proč se nezeptáš lidí? / Mendel: Nikdo se neptá. / Debora: Na co čekáš? / Mendel: Nevím, na co čekám! / Debora: Myslíš, že si můžu sednout na kufr? / Mendel: Sedni si na kufr. / Debora: Nejsme doma. / Mendel: Jsme jinde. / Debora: Ale kde? / Mendel: V Americe!
(Joseph Roth)

Cesta z domova do Ameriky, cesta z ticha do hluku se mění v útěk za poznáním. Je třeba ujet z chudoby a hledat jistotu za oceánem. Nemocný syn ovšem nemůže jet. Svět gramofonů, sportu a hygienického tance však štěstí nepřináší. Přichází rána za ranou a jedinou útěchou je ten, který musel kdysi zůstat doma. Příběh o zázracích, které se dějí. „... neboť jít nejdál znamená se vracet...“

Příběh Mendela Singera, žida z rusko-polského pomezí, a jeho rodiny. Chudý učitel nedokáže vyhovět své věčně kritické ženě Deboře, synovi Jonášovi, který se chce stát kozákem, synovi Šemarjovi, který chce poznávat svět, ani dceři Mirjam, která touží po lásce mužů. A do toho všeho postižený syn Menuchim. Když pak Jonáš narukuje, Mirjam utíká z domova a Menuchim se neuzdravuje, přijímá Mendel Šemarjovu nabídku a odjíždí se ženou a dcerou do Ameriky. Nejmladší musí zůstat... Ale štěstí v Mendelově životě je vrtkavé a vždy po něm následuje rána osudu. Ztratí skoro všechny blízké, a ve chvíli, kdy skoro ztratí i Boha, stává se právě ten zázrak, v nějž odmítal věřit...

O inscenaci:

Dramatizace Rothova románu z roku 1930 vychází z autorovy poetiky, ale dává jí svébytný jevištní potenciál. Roth je autor barev, vůní a zvuků, jeho svět je výrazně vizuální, založený na silné barevné metaforice. Úkolem inscenátorů je převést jeho jazyk do prostředků divadelních: výsledná inscenace tak hledá obrazové vyjádření románu, který je dialogický jen v minimální míře; spíš okouzluje propracovanými vnitřními promluvami a hlavně brilantním pozorovacím talentem vševědoucího vypravěče. Slova se na jevišti stávají svébytnými obrazy s metaforickým přesahem. Protagonisty příběhu jsou sice židé a osud hlavního hrdiny se odvíjí na půdorysu biblického Joba, v inscenaci však jde mnohem spíš o zachycení obecných rysů a životních zážitků: osamělosti, touhy, víry a naděje.

Režie pracuje se všemi prostředky, vizuálními i zvukovými (nebude chybět originální hudba a pečlivá choreografie), aby působivý příběh Mendela Singera zasáhl co nejširší spektrum diváků.

O autorovi:

Narodil se 2. září 1894 ve východní Haliči ve městě Brody (18 000 obyvatel) ortodoxním rodičům. Byl svým původem i duchem typický občan rakousko-uherské monarchie. Vyrostl v rodině německých židů, ale o své rodině později šířil množství rozličných historek (jeho otec se pravděpodobně zbláznil během své obchodní cesty do Hamburku ještě před synovým narozením). Jidiš rozuměl, ale doma se mluvilo německy.

Nejprve studoval ve Lvově, později ve Vídni: jak prohlásil, „být východním Židem (Ostjude) je složité, ale být východním Židem ve Vídni je úplně nesložitější“. V roce 1916 narukoval jako dobrovolník (a definitivně přestal používat své první jméno Mojžíš), s pádem monarchie se nikdy nevyrovnal a sám sebe označoval za bezdomovce.

Roku 1922 se zamiloval do Friederike Reichlerové zvané Friedl, plaché a uzavřené Židovky. Později se vzali a podle Rothových životopisců bylo počáteční období po Friederičině boku nejkřivějším a nejrozměnějším v jeho životě.

Ve dvacátých letech přesídlili do Berlína a Roth se stal uznávaným (a dobře placeným) novinářem, psal například i pro Frankfurter Zeitung. V té době už byl Roth závislý na alkoholu; Stefanu Zweigovi o tom napsal: „Vím, že mi alkohol zkracuje život, zároveň mě však chrání před okamžitou smrtí.“ U jeho ženy propuká schizofrenie a Roth pije čím dál víc. V roce 1928 se už Roth o Friederike nemůže dále starat a dává ji do blázince. Obrací se na nejrůznější rabíny, aby pomohli jemu i jeho ženě. Bezúspěšně. (Když nacisté roku 1938 anektují Rakousko, Friederike je ve vídeňském sanatoriu, o dva roky později je během pokusů – spolu s dalšími pacienty psychiatrie – při pokusech zavražděna).

Od poloviny dvacátých let se Roth opakovaně vracel do Paříže, kde se nakonec usadil, když s Hitlerovým nástupem k moci definitivně opustil Berlín, a kde byl po své smrti (po několikahodinové alkoholové agónii zemřel 27. května 1939) pochován.

Literárně debutoval roku 1923, kdy začal v novinách na pokračování publikovat román *Pavučina*, ten zůstal nedokončen (vyšel též česky). Do češtiny byl přeložen např. *Hotel Savoy* (1924), *Pochod Radeckého* (1932), a také *Legenda o svatém pijanovi*,

kteřou kosmopolita, konvertita a těžký alkoholik napsal na sklonku života. Rothovo dílo bylo do češtiny překládáno už za autorova života.

Román *Job* vydal Roth v roce 1930, do češtiny ho přeložil nejprve Vincenc Svoboda (český překlad vyšel roku 1934), později Miroslav Petříček. Sedmý román představoval zlom v jeho díle. V německy hovořících zemích vzbudil velký ohlas, hned o rok později byl přeložen do angličtiny.

Joseph Roth byl velkým vypravěčem tolerantního a k zániku odsouzeného středoevropského kulturního prostředí, které vzkvétalo na sklonku Rakousko-Uherska. Roth nesnášel vlastenectví. Vždycky dával přednost ideálům a institucím nadnárodním: židovství, katolicismu, Svaté říši římské, pravému opaku omezeného, etnického nacionalismu. Ve svém díle zachytil Evropu na přelomu dvou věků plnou odcizení a samoty.

Patří k nejpřekládanějším a nejznámějším německým prozaikům.

„Čtenáři Rothových próz se téměř chce věřit, že i autor sám byl nadán prorockým viděním, uvědomí-li si, jak přesně dokázal nejen vypořozovat atmosféru doby a dějiště svých příběhů, ale jak viděl do budoucnosti své vlastní a svých vrstevníků i do katastrofy, k níž Evropa směřovala. Roth ovšem nebyl prorok; vstřelal do sebe jednak tisícileté zkušenosti Židů v diaspoře, jednak zkušenosti odchovance středoevropské byrokracie.“

(Lucy Topolská, doslov ke knize *Legenda o svatém pijanovi*)

O románu *Job*:

Roth se údajně rozhodl napsat *Joba* během těžkého alkoholového období, kdy se výrazně zhoršil stav jeho ženy Friedeke. Jako by v návratu k židovské tématice a židovskému myšlení nacházel úlevu a východisko. Obratem k judaismu a jeho víře napříč zeměmi a kontinenty Roth možný hledal řešení poválečného rozkladu rakousko-uherské monarchie. Jako by náboženství mohlo spojit alespoň duše, když už nedokáže sjednotit těla.

A tak Roth stvořil Mendela Singera, postavu z bezčasí, prostého člověka, jehož život určuje tradice předchozích generací. Mendel je učitel stejně jako jeho otec a děd; málo vydělává, málo potřebuje, a málo se mu daří. Mendelův duch – a duch mnoha podobných východních Židů – je totiž ohrožen moderní dobou, vykořeněním plynoucím z pádu monarchie a silícím poválečným nacionalismem. Mendel chce žít v souladu s tradicí a zcela se jí přizpůsobuje, okolnosti mu však přinesou příliš mnoho zkoušek. Všechny jeho děti zláká moderní svět. Mirjam se neodolá a spustí se s vojáky, společenskými outsidery, které Mendel označuje jako „kozáky“. Jeho dva starší synové jsou vystaveni témuž pokušení: Jonáš podlehne místním dívkám a alkoholu a nakonec vstoupí do carské armády, opouštěje zcela židovskou tradici. Šemarja desertuje do Ameriky, kde se změní v Sama, sice obchodníka, ale milujícího, i když už bez vztahu k náboženství. Nejmladší Menuchim má údajně epilepsii, příznaky ale nasvědčují spíše na schizofrenii nebo autismus.

Amerika je pak pro Mendela něco jako alkoholická noční můra pro Rotha: člověk doufá, že se věci zlepší, a ony se přitom pořád zhoršují: Debora – jako biblická Sára – umírá, když se dozví o tragické smrti svého syna, Mirjam se zblázní (Rothova pocta

Friedeke).

Zatímco na konci se vztah Mendela Singera a jeho nejmladšího syna Menuchima vyřeší, Rothův otec zůstává pro svého syna navždy neobjasněnou hádankou.

(Za použití studie Richarda N. Atkinse Some Thoughts About Joseph Roth and Job